

УДК: 372.3/4

DOI 10.33514/1694-7851-2022-4-227-231

Джапарова З.Б.

пед. илим. канд., доц. м.а.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

dzhaparova.77@mail.ru

Байдуева Н.Б.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Джапарова З.Б.

канд. пед. наук, и.о. доц.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

dzhaparova.77@mail.ru

Байдуева Н.Б.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

Dzhararova Z.B.

Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaeva

dzhaparova.77@mail.ru

Baidueva N.B.

Senior Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arabaeva

ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮ ЖАЙЫЛТУУДА МУГАЛИМДЕРДИН РОЛУ**РОЛЬ УЧИТЕЛЯ ВО ВНЕДРЕНИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ****THE ROLE OF THE TEACHER IN INTRODUCING INCLUSIVE EDUCATION**

Аннотация: Макалада билим берүү системасы инклюзиянын негизги түшүнүктөрү, концепциялары жана принциптеринин негизинде каралат. Инклюзивдик билим берүүнү жайылтуунун маңызы жана мугалимдердин ролу, ошондой эле аларды даярдоонун өзгөчөлүктөрү кеңири чагылдырылган.

Негизги сөздөр: инклюзивдик билим берүү, билим алууда өзгөчө муктаждыктарга ээ адамдар, социалдык интеграция, рефлексия

Аннотация: В статье рассматривается система образования в инклюзивной перспективе с опорой на основные концепции, понятия и принципы. Детализируется суть включения в инклюзивном образовании и роль учителей, а также особенностей их подготовки.

Ключевые слова: инклюзивное образование, люди с особыми образовательными потребностями, социальная интеграция, рефлексия.

Annotation: The article considers the education system in an inclusive perspective, based on basic concepts, principles and categories. The essence of including a child with special needs in educational institutions and the role of teachers, as well as the features of their teaching are described in detail.

Keywords: inclusive education, people with special educational needs, social integration, reflection.

Эгерде инклюзивдик билим берүү жөнүндө сөз кыла турган болсок, бул жалпы билим берүүдө башка адамдардын айырмачылыктарын эске алуу жана кабыл алуу, аларды, урматтоо жана кабыл алуу дегенди билдирет. Ар бир окуучунун диапазонун, анын күчтүү жактарынын эске алуу маанилүү, анткени алар ар бир адамда болот. Дүйнө биз бири-бирибизди толуктап тургандай уюштурулган жана бул дүйнө үчүн ар бирибиз маанилүү. Инклюзивдик процесс ийгиликтүү болушу үчүн педагогдор окуучунун бардык аспектилери эске алуу менен анын жөндөмдүүлүктөрүн үйрөнүү диапазонуна көңүл бурушу маанилүү. Л.С. Выготский интеллектуалдык жана инсандык сапаттардын учурдагы абалын гана өлчөөгө негизделген баланын нормалдуу жана аномалдуу психикалык өнүгүүсүн баалоого салттуу мамиленин чектөөлөрүн биринчилерден болуп белгилеген. Ал инсандын өнүгүүсүнүн психикалык потенциалын чагылдырган “жакынкы өнүгүү зонасына” баа берүүнү сунуш кылган. Мында жакынкы өнүгүү зонасы балдардын жекече айырмачылыктарынын көрсөткүчү болуп кызмат кылат. Выготский «жетилип бүтө элек, бирок жетилүү мезгилиндеги процесстерди аныктоо өнүгүүнү диагностикалоонун экинчи (биринчи - актуалдуу өнүгүү зонасын аныктоо) милдетин түзөт деп жазат. Бул маселе жакынкы өнүгүү зонасын табуу менен чечилет. Бала бүгүн сырткы жардам менен аракет кылса, эртең ал өз алдынча жасай алат. Демек, «...жакынкы өнүгүү зонасы интеллектуалдык өнүгүүнүн диагностикасы жана окуунун ийгилиги үчүн анын өнүгүүсүнүн реалдуу деңгээлине караганда түздөн-түз маанилүүрөк [1].

Инклюзивдик билим берүү – бул маданий, билим берүү жана социалдык горизонт, ал мектепти бардык окуучуларды кабыл алууну шыктандырууга милдеттендирет, мындай мектепте балдар активдүү болушат, эмгекке шыктанышат [4, 11-б.]. Билим берүү процесси ар биринин функционалдуулугуна таасир этүүчү системалуу көз караш аркылуу бардык окуучулардын жеке жана социалдык ийгилигине алып келүүчү, айырмачылыктарды күчөтүп, коомчулукка таандык болуу сезимин калыптандырууга салым кошо тургандай курулган. Башка адамдын муктаждыктарын өз ара колдоо жана түшүнүү бар мектеп жамааты. Инклюзивдик билим берүү окуучулардын да, адамдардын да инсандын кадыр-баркын, жалпы жыргалчылыкты, зомбулуксуздукту жана тилектештикти толук урматтоо менен бирге алардын мектепке, коомдук турмушка, маданий, экономикалык жана саясий жашоо мүмкүнчүлүгүнө таасирин тийгизет.

Манчестер университетинин профессору Питер Миттлер инклюзивдик билим берүүгө төмөнкүдөй аныктама берген: «Инклюзивдик билим берүү бул акыркы максатка жетүүнүн - бириккен коомчулукту түзүүнүн бир кадамы. Мындай коомдо бардык балдар жана чоң адамдар жынысына, жаш курагына, этникалык тиешелүүлүгүнө, жөндөмдүүлүгүнө жана өнүгүүдөгү жетишпестиктерине, ВИЧ-инфекциянын бардыгына же жоктугуна карабастан коомдун жашоосуна катышууга жана өз салымын кошууга мүмкүнчүлүк берет» [3].

Инклюзивдик билим берүү философиясы – адамдын инсандыгынын баалуулугуна, анын уникалдуулугуна, татыктуу жашоо укугуна негизделген гуманизм идеяларынын өнүгүүсүнүн жыйынтыгы.

Инклюзия мектепти бардык окуучулардын окууга болгон укуктарын ишке ашырууну жана алардын мектептин окуу траекторияларына жана алардын жашоо пландарына активдүү катышуусун камсыз кылууну камтыйт, башкача айтканда, окуучу өзүнүн жеке окуу траекториясын жөнгө салууга укуктуу.

Инклюзивдик билим берүү үзгүлтүксүз эволюциянын динамикалык процесси болуп саналат, ал окуучунун муктаждыктарына жараша өзгөрүп турат. Бул өзгөртүүлөр

майыптыктан (кемчилик катары эмес), билим алуудагы өзгөчө муктаждыгы катары башталат. Айырмачылыкты бөлүп көрсөтө турчу факторлор катары майыптуулуктан тышкары биз социалдык теңсиздикти, мисалы, расалык, гендердик, диний жана башка себептерден улам келип чыккан өзгөчөлүктөрдү карасак болот. Инклюзия билим алуудагы өзгөчө муктаждыгы бар окуучулар жөнүндө гана эмес (б.а. инклюзив бардыгы үчүн бакубаттулукту алып келет, мисалы, социалдык жана экономикалык стандарттардын жогорку деңгээли, өнүккөн саламаттыкты сактоо, окутуу технологиялары), ал бардык окуучулар үчүн жогорку сапаттагы билим берүүнү кантип камсыз кылуу жөнүндө талкуулоого мүмкүндүк берет. Инклюзивдик билим берүүдө ар кандай топтордо – тарбиячыларда, мугалимдерде, мектеп окуучуларында, студенттерде, ата-энелерде ар түрдүүлүк «табигый» деп таанылат, аны билим алуунун жеткиликтүүлүгү, катышуу (окуу тажрыйбасынын сапаты) аркылуу натыйжаларды жакшыртуунун каражаты катары кароого болот.

Билим берүү жана социалдык интеграция процесстери инсандык өнүгүүнүн жалпы перспективасынын алкагында тыгыз байланышта. Инклюзияны ишке ашырган жамааттар экономикалык жана социалдык жактан ийгиликтүү экенин моюнга алуу керек. Инклюзивдик билим берүүнүн маанилүү компоненттерин белгилейлик:

- катышуу жана сапат бири-бирин толуктайт;
- жеткиликтүүлүк жана сапат бири-бири менен байланышкан жана бири-бирин бекемдейт;
- сапат жана адилеттүүлүк инклюзивдик билим берүүнүн негизи болуп саналат.

Инклюзивдик мектеп – бул адамдар ресурстарды, колдоолорду таба турган коомчулукту түзүүчү мамлекеттик мектеп. Инклюзия, чындыгында, ал бириктирген конкреттүү аймактарга жана жамааттарга карата ишке ашат. Жалпы билим берүүчү мектеп өзүнүн аймагы менен жигердүү өз ара аракеттенет, билим алуу укугу жана катышуу укугу бар бардык жарандарды тартат жана кеңейтет, сунуш кылат, диалогдорду өткөрөт, көрсөтөт, изилдейт, эксперимент жүргүзөт, анын билим берүү ишмердүүлүгүнө (натыйжалуулугуна) көз салат. Мындай мектеп жамаат тарабынан айтылган муктаждыктарга жооп издейт жана жергиликтүү өнүгүү жана коомдук биримдик үчүн биргелешкен аракеттердин катышуучусу жана демилгечиси, кызматташуу, союздар, жергиликтүү мекемелер менен, социалдык, маданий жана экономикалык жамааттар менен келишимдерге ээ жана жакшы байланыштары бар – мектеп.

Инклюзивдик билим берүү үзгүлтүксүз эволюциядагы динамикалык процесс болуп саналат жана квалификацияланат. Майыптуулуктан жана билим алуудагы өзгөчө муктаждыктардан баштап, анын иш-аракеттерин өлчөө социалдык теңсиздиктен, социалдык-экономикалык жетишсиздиктен, расалык, гендердик жана айырмачылыкты белгилеген башка мүмкүн болуучу факторлордон келип чыккан басмырлоого тиешелүү бардык кырдаалдарды камтыйт. Инклюзивдик билим берүү билим алуудагы өзгөчө муктаждыктары бар окуучуларга гана көңүл бурууну талап кылбастан, бардык окуучуларга жогорку сапаттагы билим алууну жана мамилелерди кантип камсыз кылууну талкуулайт жана окуучулардын ар кандай тобунда көп түрдүүлүктү “табигый” деп тааныйт.

Инклюзивдик билим берүүнү бардык окуучулардын катышуусу (билимге жетүү), катышуу (окуу тажрыйбасынын сапаты) жана жетишкендиктери (окуу процесстери жана натыйжалары) аркылуу натыйжаларды жакшыртуунун каражаты катары кароого болот. Билим берүү жана социалдык инклюзия процесстери адамдык өнүгүүнүн инклюзивдүү перспективасында тыгыз байланышта. Инклюзивдик билим берүүдө негизги компонент камтуу болуп саналат

«Инклюзия» термини биринчи жолу билим берүү тармагында расмий болуп, 1994-жылы билим берүү жана билим алуудагы өзгөчө муктаждыктарына байланыштуу принциптер, саясаттар жана практикалар боюнча Саламан декларациясына өзгөртүүлөр киргизилгенде социалдык жана маданий деңгээлде таанылган. Атайын билим берүү тарабынан өзгөчө маанидеги айырмачылыктардын бир тектүү эместигине көңүл буруу, ички баалуулук катары түшүнүлөт жана анын мектеп бардык балдар үчүн экендиги таанылат. Саламанка Декларациясы «өзгөрүүнүн жана жаңылануунун башталышын белгилейт, өзгөчө билим берүүдөн өзгөчө баалуулук катары түшүнүлгөн көп түрдүүлүккө көңүл бурат. Инклюзиянын негизги максаты – социалдык диалог аркылуу мүмкүн болуучу тартыштыкты азайтуу жана болтурбоо үчүн, тартыштыктын оордугуна карабастан, бардык балдардын жалпы билим берүүчү мектепте билим алууга жеткиликтүүлүгү жана катышуусу [5].

Саламанка Декларациясында: билим алуу ар бир баланын негизги укугу, ал билимдин алгылыктуу деңгээлине ээ болууга жана аны кармап турууга жөндөмдүү болууга тийиш; ар бир баланын өзүнүн өзгөчөлүктөрү, кызыкчылыктары, жөндөмдүүлүктөрү жана окуу муктаждыктары бар; билим берүү системалары ушул көп түрдүү мүнөздөмөлөрдү жана керектөөлөрдү канааттандыруу үчүн иштелип чыгышы жана программаларды ишке ашырууга тийиш; билим алууда өзгөчө муктаждыктары бар адамдар бул керектөөлөрдү канааттандырууга жөндөмдүү балдарга багытталган педагогикалык системага интеграцияланууга тийиш болгон кадимки мектептерге мүмкүнчүлүк алышы керек [5].

Интеграциянын бул багытын кабыл алган жалпы билим берүүчү мектептер дискриминациялык жүрүм-турумга каршы күрөшүүнүн, жагымдуу жамааттарды түзүүнүн, инклюзивдик коомду куруунун жана бардыгы үчүн билим берүү максатына жетүүнүн эң эффективдүү жолу болуп саналат, ошондой эле балдардын көпчүлүгүнүн билим алуусунун натыйжалуулугуна кепилдик берет, кирешени көбөйтөт жана акырында билим берүү системасынын жалпы өндүрүмдүүлүгүн жогорулатат. ЮНЕСКО (2005) инклюзивдик билим берүүнү бардык окуучулардын ар кандай муктаждыктарын эске алган жана кабыл алган процесс катары аныктаган жана бардыгы үчүн билим берүүнү өнүктүрүүгө багытталган.

Инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүүчү толук инклюзивдик мектеп – бул мугалимдердин институционалдык жана билим берүү процесси жүрүп жаткан чөйрөгө көз карашын кеңейтүү үчүн өз алдынча ой жүгүртүү жана интроспекция көндүмдөрүн өнүктүрүүчү мектеп [2].

Инклюзивдик багытта мектептин өнүгүшү үч аспекттин: инклюзивдик маданияттын, инклюзивдик саясаттын, инклюзивдик практиканын өнүгүшү менен бир убакта жүрүшү керек экендигин мектеп жетекчилиги так түшүнүшү керек. Алар билим берүүнү андан ары өнүктүрүү үчүн зарыл болгон ой жүгүртүү векторлорун белгилешет. Бул учурда, «инклюзивдик маданият» компоненти мектептеги өзгөрүүлөрдүн негизи деп эсептелет. Бул мектеп коомчулугун курууну жана инклюзивдүү баалуулуктарды кабыл алууну камтыйт.

Мектептеги **инклюзивдик маданияттын** өнүгүшү, кызматташуу идеялары менен бөлүшкөн, билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын өнүгүүсүнө түрткү берген коопсуз, сабырдуу коомду түзүүгө көмөктөшөт; бул коомдо ар биринин баалуулугу жалпы жетишкендиктин негизи болуп саналат. Мектептин өнүгүшү үзгүлтүксүз жана туруктуу процесске айланат. Инклюзивдик маданияттын өнүгүшүнө башталгыч жана жогорку класстардын окуучулары менен сабактардын, жалпы мектептик иш-чаралардын, майрамдардын, спорттук иш-чаралардын, социалдык өнөктөштөрдүн (атайын мектептердин окутуучулары жана окуучулары) активдүү катышуусу менен иштелип чыккан тутуму көмөктөшөт. Бардык сабактар жана иш-чаралар билим алууда атайын муктаждыгы бар жана майыптуулугу бар окуучуларга карата толеранттуу мамилени түзүүгө багытталышы керек.

Инклюзивдик саясаттын өнүгүшү окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүнүн ар түрдүүлүгүн колдоп, бардыгы үчүн мектепти өнүктүрүүнү камтыйт. Окуучулардын билим алуудагы ар тараптуу муктаждыктарын канааттандырууга, окуудагы мүмкүн болушунча жогорку натыйжаларына жетишүүгө багытталган бардык аракеттер Колдоо деп саналат. Колдоонун бардык түрлөрү жалпы тутумга бириктирилген. Колдоо тутумун туруктуу өнүктүрүү үчүн төмөнкүлөр керек:

1. Инклюзивдик принциптерге таянган мектептин миссиясын иштеп чыгуу жана жергиликтүү ченемдик-укуктук актыларды кабыл алуу, инклюзивдик билим берүүнү белгилүү бир мезгил аралыгындагы өнүктүрүүнүн иш планын бекитүү.

2. Бир эле топтун эмес, жалпы мектептин бардык окуучуларынын жыргалчылыгына багытталган өзгөрүүлөрдү жүргүзүү.

3. Окуучулардын ортосундагы айырмачылыктар окуу процессин өркүндөтүүчү ресурстар экендигин түшүнүү.

4. Билим берүүдөгү инклюзия коомго аралашуунун аспектилеринин бири экендигин таануу.

Инклюзивдик практиканы өнүктүрүү окуу процессин башкарууну жана ресурстарды мобилизациялоону камтыйт. Сабактарда окуучулардын бирдей эмес мүмкүнчүлүктөрүн эске алып, билим алуудагы жеке активдүүлүктү, өзүлөрүнүн практикалык жана турмуштук тажрыйбаларын колдонуу бааланат.

Окуу чөйрөсүн ылайыкташтыруу төмөнкүлөрдү камтышы зарыл:

- Билим берүү ресурстарынын физикалык жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу.
- Инклюзивдик билим берүүнү ишке ашырган педагогдорду даярдоо.
- Окуучулардын муктаждыктарына ылайык жекече жана кошумча жардам көрсөтүү.
- Жеке программалар боюнча окууга мүмкүнчүлүк берүү.
- Жекече программалар боюнча окуган окуучуларды баалоо жана аттестациялоонун принциптерин жана жол-жоболорун өзгөртүү.

Билим берүү чөйрөсүн талапка ылайыкташтыруу билим алуудагы атайын муктаждыктары бар окуучулардын билим алуусуна тоскоолдуктарды жеңүү үчүн билим берүүнү башкаруу органдары тарабынан олуттуу чечимдерин кабыл алууну камтыйт.

Колдонулган адабияттар:

1. Инклюзивное образование / Отв. ред. Т.Н. Гусева. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 5. Методические рекомендации по организации работы службы сопровождения семей с детьми раннего возраста. Программа занятий детско-родительских интегративных (инклюзивных) групп. – 136 с.

2. Инклюзивное образование: идеи, перспективы, опыт / Автор-сост. Л.В. Голубева. – Волгоград: Учитель, 2011. – 95 с.

3. Инклюзивное образование: ключевые понятия / Авторы-сост.: Н.В. Борисова, С.А. Прушинский. – М.: Транзиг-ИКС, 2009

4. Козак Е.И. Определение зоны ближайшего развития при диагностике познавательных процессов у детей с ДЦП. – [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.firststep.by/professionals/article/a5cf6915f650774a.html>

5. Саламанская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество, Саламанки, Испания, 7-10 июня 1994 года. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.un.org/russian/dokument/declarat/salamanka.pdf>.

Рецензент: пед. илим. канд., проф. м.а. Тилекеев К.М.